

Suure teadlase noorusmaal

Kui sõita Vägevalt umbes kuus kilomeetrit Tallinna suunas, hakkab pärast Põltsamaa jõe ületamist lõuna pool silma kõrge pargipuistu. Seal asus vanasti Piibe mõis.

XVII ja XVIII sajandi esimesel poolel oli Piibe mõis Stackelbergide omand. XVIII sajandi teisel poolel läks Piibe Baeride valdusse. 1776. aastal suri siin Heinrich Johann Baer (K. E. Baeri vanaisa). Teose «Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaften» andmeil maeti Heinrich Johann Baer Piibes. Kui see on tõsi, siis pidi Baeride perekonnakalmistuks küll olema mõisasüdamest pisut lääne pool asuv Toodamägi. Tänapäeval pole Toodamäe kuusikus kalmistust enam mingit jälge, kuid rahva seas liigub katkendlikke teateid, nagu oleks Toodamäelt kunagi leitud hauaplaatide tükke. Muistsele matmispaigale viitab ka Toodamäe nimi (Tod — saksa keeles «surm»).

Teadlase isa Magnus Baer abiellus oma lelle tütre Julie Baeriga 1787. aastal. Sellest abielust sündis 28. veebruaril 1792. aastal kolmanda lapsena Karl Ernst, kellest kujunes maailma üks kuulsamaid loodusteadlasi.

Juba esimesel eluaastal anti Karl Ernst lastetuks jäänud lelle perekonda kasvata da. Lellele kuulunud Lasila mõis asus Piibes umbes viiskümmend kilomeetrit põhja pool. Siin mõodusidki Karl Ernst Baeri esimesed lapsepõlv aastad.

Oma autobiograafias meenutas teadlane kõige soojemate tunnetega varaseid mälestusi Lasilast. Lelle kujundatud suurejooneline aed, lilledest ülekülvatud õu, trepi ees ühe vaher ja noor jalakas, pajud tiigi kaldail — need olid noorele poisile esimesed loodusepildid, mis püsisid meeles raugaeni. Aga ka Lasila kodu kaugem ümbrus oli küllalt mitmekesine.

Majorist lelle piiratud raamatukogus leidis ainult üks raamat, milles kõneldi pisut loodusteadusest. Kuid ometi äratas just Lasila poisis alateadliku kiindumuse looduse vastu. Ikka ja alati kui ta oma hilisematel reisidel kevadlilledele sattus, meenusid nurmenukkudest kullendavad nurmed Lasilas. Ja muuseumides ning loomaaedades nähtud paabulinnud tuletasid meelde selle uhke linnu esmakordset nägemist ühel kü-

lastusretkel Jõepere mõisas.

Liiga palju aega on meist üle lennanud, et otsida Baeri kaasagseid Ühke vaher ja jalakas on ammugi surnud, nagu on ammugi Raadi kaimistu mullas nende kunagine noor imetleja. Tiigi kaldail kasvavad Baeri-aegsete pajude paljused. Park on alles ja võib-olla mõni kõige jämedam pärn mäletab väikest poissi, kes käis siin kevaditi nurmenukke vaatamas. Endises mõisahoones on nüüd kool ja Lasila sovhoosi ametiruumid ning vana ailee kõrvale kasvab iga aastaga üha rohkem heledavärvilisi sovhoosielamuid.

Seitsme ja poole aastasel viidi Karl Ernst Baer tagasi Piibesse. Kuid oma kasu vanemaid käis ta hiljem Lasilas korduvalt külastamas.

Piibes ootas Karl Ernsti juba kodukooliõpetaja. Kohe algas ka koos vanema venna ja õe ning täditütrega süstemaatiline õppetöö. Suurt rõhku pandi matemaatiliste õppeainete, aga ka geograafia, ajaloo, prantsuse, ladina, inglise ja isegi itaalia keele õppimisele. Kui esimene õpetaja andis algteadmisi ka maalikunstist, siis 1803. aastal saabunud teine õpetaja tutvustas oma kasvandikke klaveri-, viiuli- ja harfimänguga. Mitmekesisest õppetööst annab pildi kas või seegi, et juba kaheteistkümnenda-aastasena andis Karl Ernst isale üle Piibe mõisa ja selle ümbruse topograafilise plaani. Meditsiinilise haridusega kodukooliõpetaja äratas poisis suure huvi ka arstiteaduse vastu, nii et varsti võis teda näha lähedastes küladest haigeid ravitemas. Samalt õpetajalt sai ta ka äratuse süstemaatilisteks loodusevaatlusteks. Õpetaja juhendamisel ja raamatu abiga hakkas ta Piibe ümbruse taimi määrama. Karl Ernst korraldas peagi nii suure herbariumi, et see üllatas oma liigirikusega isegi Piibet külastanud tuntud botaanikut.

Õppetöö Piibe kodukoolis toimus kella üheksast seitsmeteistkümnenni, kusjuures kello kaheteistkümnest alates oli kaks tundi lõunavaheaega. Ülejäänud aeg viibiti väljas, peamiselt aias, kuhu isa oli igale poisile mõõtnud oma maatüki mille eest tuli poistel endil hoolt kanda, maahari-

misest kuni saagi koristamiseni.

Piibe mõisa häärber, nagu seda vanemad kohalikud inimesed mäletavad, oli ühekordne puust hoone, mille läänepoolsesse otsa oli hiljem teine korrus peale ehitatud ja mida rahvas «uismõisaks» nimetas. Vanem, ühekordne osa lammutati käesoleva sajandi kahekümnendail aastail. Häärberist põhja pool asunud sõõrikujuline pargiväljak on üldjoontes säilinud tänapäevani. Elumajast lõunasse jäi ilu- ja viljapuu aed, millest meie päevini on alles ainult mõned puudegrupid. Aia kagunurgas oli tiik, selle kaldal sepikoda. Siit algas ka kanal, mida mööda sai lähedasele Põltsamaa jõele.

Kümmekond meetrit mõisa peahoonest ida pool asus kasvahoone, sellega nurgeti koos madal kivimaja, mis on üks vähesed tänapäevani säilinud Piibe vanu mõisahooned. Praegu kasutatakse seda Piibe vanu korejaamana. Möödunud sajandi lõpul elasid selles aga kärner ja kubjas ning üks ruum oli puusepa töötoaks. Sellest majast parkkümmend meetrit kagu pool on säilinud vana viinaköögi läänepoolne osa, milles on praegu elukorterid.

Kuigi Piibe maastik polnud nii sarmikalt mitmekesine nagu Lasilas, leidis siingi küllalt paiku, mis noort loodusehuvilist oma eripäraga võlusid. Oma mälestustes meenu-

tab teadlane hiljem korduvalt Seljamäe, kitsast kruusaseljakut, mis ligemale kümne kilomeetri pikkuselt läbi Piibe põldude ja heinamaade lookles. Sellest loode-kagusuunaliselt vallseljakult korjas Karl Ernst Baer oma herbaariumi jaoks taimi, millest mõnda ta ei kohanud üldse rohkem hilisematel Eestimaa rännakutel. Sealtsamast leidis ta lisa ka oma madude ja sisalike kollektsoonile.

Mõisahoonetest lõuna pool algasid suured soometsad, mis Mardimäe ja Noorikumäe taga Linnusaare rabani ulatusid. Siin, Linnusaare taga, oli ka suur Endla järv. Küllap ulatusid noore Karl Ernst Baeri uurimiskäigudki neile maile. Vanemad inimesed mäletavad, et eelmise sajandi lõpul olnud Piibe mõisarahval üsna populaarne ühendustee Selli karjamõisaga Endla järve kaudu: pargi alt kanalit pidi Piibe jõkke, siis Nava kaudu Endlasse ja sealt Mustjõge pidi Selli alla.

Põldu oli Piibe mõisal vähe, selle eest heinamaid palju, mida isegi välja renditi. Juba Karl Ernst Baeri isa püüdis allakäinud põllumajandust mitmete reformidega parandada. Esimesena terves Eestimaa kubermangus hakkas ta üheksateistkümnenda sajandi esimestel aastatel Piibes kasvatama ristikeheina. Samal ajal propageeris ta külades kartulikasvatust, andes talupoegadele oma aidast seemne tingimusel, et nad sügisel niisama suures koguses kartuleid tagasi tooksid. Piibe metsade säästmiseks hakati küt-

teks tarvitama mõisa maadel külluses leiduvat turvast. Suurejoonelise lambakasvatuse novaatoriks oli Piibes Karl Ernst Baeri vanem vend Ludvig, kelle surma järel 1834. aastal tuli majapidamismuredega mõnda aega tegelda ka Karl Ernst Baeril. Tuhandepealisi lambakarju kasvasid Piibes ka teadlase poeg ja pojapoeg.

Tihe side Piibega püüis teadlasel kogu pika elu jooksul. Viimase reisi oma noorumaale tegi ta 1876. aasta suvel, mõni kuu enne surma.

Palju on Piibe mail aastatega muutunud. Kanalid on umbe kasvanud, jõgi ahtaks kuivanud. Tuhandepealiste lambakarjade asemel uitavad nüüd ristikusõõtidel Kirovinimelise kolhoosi lehmakarjad. Endist viisi vonkleb heinamaade vahel Seljamägi ja endiselt sinetavad Piibest lõuna pool suured soometsad.

Karl Ernst Baeri mälestust aitab kohapeal alal hoida Koeru kirikuaias teadlase omaste matusepaik, mis on kahjuks viimastel aastatel palju kannatada saanud. 25. septembril 1960. aastal avati Piibes teadlase sünnimaja varemete kühmul kivirahn, millesse on raiutud sõnad: «Siin sündis 28. II 1792 vene akadeemik bioloog K. E. Baer».

H. JOONUKS

Sellel pildil näetegi Karl Ernst Baeri sünnipaika tähistavat mälestuskivi. See avati 25. septembril 1960. aastal.

H. Joonuksi foto